

15-16 HAZİRAN (1970) İŞÇİ EYLEMİ VE İZMİR'DE UYANDIRDIĞI YANKILAR 15-16 JUNE (1970) WORKERS' UPRISING AND ITS ECHOES IN İZMİR

ASİL KAYA*

ÖZ

Türkiye'de 19. yüzyıldan itibaren kesintiye uğrayarak da olsa süregelen işçi hareketleri, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından süreklilik arz etmeye başlamış, 1961 Anayasası'yla birlikte de ivme kazanmıştı. Bir yandan ekonomik taleplerin öne çıkarıldığı bu hareketler, öte yandan politik bir tavra dönüşmeye başlamıştı. 15 Temmuz 1963'te kabul edilen 274 ve 275 sayılı kanunlarla sendikal örgütlenmenin ve toplu sözleşme yapma koşullarının yeniden düzenlenmesi, işçi hareketlerinin önünü açmıştı. 1970 yılından itibaren sosyal ve ekonomik koşullarının da etkisiyle işçiler arasındaki eylemler artınca hükümet, çareyi çalışma hayatını yeniden düzenlemekte bulmuştu. Hem kamu personellerini hem de işçileri ilgilendiren düzenlemeler yoğun tepkilere neden olmuştu. Tepkilerin en büyüğü de işçilerden gelmişti. Zira Sendikalar Kanunu ile Grev, Toplu Sözleşme ve Lokavt Kanunu'nda yapılması planlanan değişiklikler sendikalar arası rekabette dengeyi bozucu niteliğe sahipti. Bu duruma tepki gösteren DİSK'e bağlı sendikalar yasaya karşı "direnmeyi" kararlaştırmışlardı. 15 Haziran 1970 günü başlatılan eylemler iki gün boyunca sürmüş ve yasa tasarısı protesto edilmişti. Hükümetin sıkıyönetim kararıyla önlenebilen eylemler; Gebze ve İstanbul'da gerçekleşmiş olsa da eylemlerin etkisi farklı şehirlere de intikal etmişti.

Bu çalışmada 15-16 Haziran 1970'te gerçekleşen işçi eylemlerine giden süreç, eylemler sırasında yaşananlar, eylemlere yönelik farklı bakış açıları ve İzmir'deki yankıları ele alınmıştır. Çalışmanın kaynakçasında konuyla ilgili telif eserlerden, resmi kaynaklardan ve süreli yayınlardan yararlanılmıştır.

ABSTRACT

The workers' uprising, which have been going on in Turkey since the 19th century, albeit with interruptions, started to show continuity after the Second World War, gained momentum with the 1961 Constitution. On the other hand, these movements, in which economic demands were brought to the fore, began to turn into a political attitude.

The rearrangement of union organization and the conditions for making collective agreements with the laws numbered 274 and 275, which were adopted on July 15, 1963, paved the way for the worker's uprising. Since 1970, the protests among the workers increased with the effect of social and economic conditions, the government found the solution to reorganize the working life. The regulations concerning both public personnel and workers caused intense reactions. The biggest reaction came from the workers. Because the planned amendments to the Law on Trade Unions and the Law on Strikes, Collective Bargaining and Lockouts had the quality of disrupting the balance in the competition between trade unions. Reacting to this situation, the unions affiliated with DİSK decided to resist the law. The actions that started on 15 June 1970 continued for two days and the bill was protested. Although the actions that could have been prevented by the government's martial law decision took place in Gebze and Istanbul, their effects also spread to different cities.

The study discusses the process leading to the workers' protests that took place on 15-16 June 1970, what happened during the protests, different perspectives on the protests and their repercussions in Izmir. Copyrighted works, official sources and periodicals related to the subject were used in the bibliography of the study.

Anahtar Kelimeler: İşçi Eylemleri, İzmir, Toplumsal Hareketler, Türk Emek Tarihi, Türk Siyasal Tarihi.

Keywords: İzmir, Social Movements, Turkish Labor History, Turkish Political History, Worker Actions.

* Dr, Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi (APİKAM), asilkaya@msn.com, ORCID: 0000-0003-2593-5622.

Extended Abstract

Workers' movements in Turkey dates back to the 19th century. However, the first important development regarding the workers' movements started with the proclamation of the Second Constitutional Monarchy. The workers, who protested to demand improvement of working conditions, started protests in Izmir, Istanbul and Rumelia. The actions that spread in a short time continued throughout August, September and October of 1908. At the first stage, it was tried to prevent the actions by using the law enforcement forces. Then, with the Strike Law adopted in the Parliamentary Session of 27 July 1909, civil servants and railway, water, gas, etc. Public service workers were banned from going on strike.

In the first years of the Republican Era, the unrest caused by the wage policy and the financial difficulties experienced caused unrest among the workers. However, with the effect of the Law of "Takrir-i Sukun", these unrest could not be revealed. In the meantime, the workers were taken under control with the Labor Law Bill that came into force on 20th April 1927.

With the Labor Law No. 3008, which was published in the Official Gazette dated June 15, 1936, working conditions were handled holistically and business life in Turkey was reorganized. However, while strikes and lockouts were prohibited in this regulation, there was no provision regarding unionization and collective agreements. It can be thought that the idea of preventing mobility in the working class due to the solidarist model, which is tried to be dominated in the country, and the political tensions between the two world wars.

With the amendment made in the Law of Associations in 1946, not only the Multi-Party System was adopted, but also the way for class-based organizations was paved. With the "Law on Workers' and Employers' Unions and Trade Union Unions" dated 20th February 1947 and numbered 5018, the right to organize before the workers was recognized, albeit in a limited way. The process, which started with the establishment of the Eskişehir State Railways Workers' Union in 1948, continued with the increase in worker organizations.

On 31st July 1952, the unions gathered under the confederation for the first time and established Turk-Is. However, the activities of the unions could not go beyond merely acting in accordance with their own mission.

After the proclamation of the 1961 Constitution, the regulations made in the laws numbered 274 and 275 in 1963 provided important gains to the workers in the union struggle and in the political life. The acceleration of social movements in the 1960s also spread to the workers. Especially with the establishment of the Revolutionary Confederation of Workers' Unions (DISK) on 13th February 1967, there was a noticeable increase in the workers' movements.

DISK, which started its activities under the leadership of Maden-Is Union President Kemal Türkler, started to lead the workers' movements while expanding its organization network over time. There is no doubt that the most important movements was the workers' actions, which were referred to in the literature as the "15-16 June Resistance" or the "15-16 June Events".

The Justice Party (AP), which was in power in 1970, prepared a draft that envisages amendments to the laws numbered 274 and 275 and brought it to the agenda of the National Assembly. The changes seen in the draft, which was supported by Turk-Is, put DISK, which had accelerated its organization among the workers, in danger of being closed down indirectly. For this reason, the draft in question caused intense discussions and a resistance movement against the law started on 15 June. Thousands of workers from Istanbul and Kocaeli participated in the two-day resistance, and many were killed and injured. The AP Government, which found the solution by declaring martial law, passed the law both from the National Assembly and the Senate.

The actions that took place on 15-16 June 1970 constituted the most important and largest workers' movement that was ever seen in Turkey. Moreover, this movement had a considerable impact on the consciousness of the working class in Turkey. This resistance, which was the starting point for the movements that would take place later, also spread to other cities of Turkey.

Workers from Izmir, who closely followed the marches in Istanbul and Kocaeli, started a local resistance under the leadership of DISK Izmir Branch to support these marches. The resistance, which was also supported by students and politicians, resulted in detentions.

In this study, the workers' movement that took place on 15-16 June 1970 and the repercussions of this movement in Izmir will be discussed within the framework of the discipline of history. In this context, the importance of the

workers' action that took place in Izmir on 18 June 1970 in terms of the "Labor History" of the city will also be discussed. The news and comments in the local and national press will constitute the main bibliography of the study. In addition, books and other copyrighted works written on the subject will also be used.

Giriş

Türkiye’de işçi hareketleri, ilk kez 19. yüzyılda ortaya çıkmıştı. Ne var ki demiryolu, tersane gibi işletmelerde çalışanların başlattığı eylemler ve örgütlenme çalışmaları, Zafer Toprak’ın deyimiyle hem ekonominin cılızlığı hem de II. Abdülhamit Dönemi’ndeki politik nedenlerden ötürü¹ bir türlü gelişmemişti. Nitekim 1871 yılında kurulan Ameleperver Cemiyeti, işçilerin örgütlenmesi bağlamında ilk örneği teşkil etse de kuruluşundaki amaç işçilere yardım niteliğindedir. Ancak 1894 yılında Tophane fabrikaları işçilerinin kurduğu Osmanlı Amele Cemiyeti, işçi hareketleriyle daha ilintili bir karaktere sahipti. Zira bu cemiyet, işçilerin kötü çalışma koşullarıyla doğrudan ilgilenmekteydi. Bu nedendir ki kuruluşundan bir yıl sonra kapatılmış ve yöneticileri tutuklanmıştı.²

İkinci Meşrutiyet’in ilanıyla ülkeye hâkim olan özgürlük, işçilerin eylemlerine de sirayet etmişti. Dolayısıyla meşrutiyetin ilanından kısa bir süre sonra başlayan grevler, on binlerce işçiyi iş bırakmaya sevk etmişti. Öyle ki 1908 yılının Ağustos - Ekim ayları arasında toplam 54 grev meydana gelmişti.³ Beklenmedik bir şekilde grev dalgasıyla karşı karşıya kalan hükümet, ilk aşamada çareyi grevleri yasaklamada bulmuştu. Bunun üzerine 8 Ekim 1908’de 13 maddelik Ta’til-i Eşgal Cemiyetleri Hakkında Kanun-ı Muvakkat’la önlem alan hükümetin bu girişimi, 9 Ağustos 1909 tarihli Meclis-i Mebusan oturumunda kabul edilen Ta’til-i Eşgal Kanunu’yla kalıcı hale gelmişti.⁴

Birinci Dünya Savaşı sonrası yükselişe geçen totaliter yönetim anlayışı, işçi hareketlerinin baskılanmasına neden olurken, birçok ülkede sendikaların kapatılmasına ve işçi önderlerinin tutuklanmasına yol açmıştı. Buna rağmen giderek standartlaşan üretim mekanizması içinde⁵ her geçen gün daha fazla sıkıntı yaşayan huzursuz kitlelerin sesi yükselmeye devam etmekteydi. Ağırlıklı olarak emek sömürsünden⁶ kaynaklı bu huzursuzluk Türkiye’de de vardı. Fakat Cumhuriyet’in ilk yıllarında Takrir-i Sükûn Yasası nedeniyle söz konusu huzursuzluk eyleme dönüşmemekteydi.

1936 yılı çıkarılan 3008 sayılı İş Kanunu, Türk Emek Tarihi açısından önemli bir kilometre taşıdır. Hükümet bu yasayla emek-sermaye ilişkisini mevcut siyasi ve ekonomik rejimin temel çizgileri çerçevesinde yeniden belirlemişti. Ama yasanın önemi, Türkiye’de çalışma hayatına ilişkin ilk bütünsel nitelikli hukuki düzenleme⁷ olmasından ileri geliyordu. Hiç kuşku yok ki bu yasa, dönemin giderek güç kazanan solidarist anlayışının bir yansımasıydı. Nitekim 1938 yılında Cemiyetler Kanunu’nda yapılan değişiklikler de aynı paralellikteydi. Cemiyetler Kanunu’nu “günün ihtiyaçlarına uygun”⁸ hale getirmek amacıyla yapılan değişikliklerin en önemlisi “bir cemiyetin faaliyete geçebilmesi için ana nizamnamesinin verildiği mülkiye makamlarınca tescil olunduğuna dair bir vesika alınması şartı” getirmesi ve “aile, cemaat, ırk, cins ve sınıf esasına veya adına dayanan” cemiyetleri yasaklamasıydı.⁹

Birinci Dünya Savaşı’nın etkileriyle iş başına gelen yönetimlerin baskıcı karaktere sahip olmaları ve İkinci Dünya Savaşı’nın yarattığı ortam nedeniyle dünyanın birçok ülkesinde faaliyetleri kısıtlanan sendikalar, 1945 yılından itibaren yeniden hareketlilik kazanmaya başlamışlardı. 10 Mayıs 1944 tarihinde kabul edilen Philadelphia Deklarasyonu’yla işçiler yeniden harekete geçmişlerse de bu hareketliliğin Türkiye’ye yansıması hemen gerçekleşmemişti.

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından işçiler, işverenler ve devlet arasındaki ilişkinin değişmesi ve bürokratik merkezîyetçiliğin giderek güç kazanması, işçilerin temsilcisi konumundaki sendikalara da sirayet etmişti.

¹ Zafer Toprak, *Türkiye’de İşçi Sınıfı 1908-1946*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1. Baskı, 2016, 14.

² Ülku İleri, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İşçi Örgütlenmelerini Hazırlayan Etmenler”, *Emek ve Toplum*, 3/7, (2015): 34.

³ Toprak, *Türkiye’de İşçi Sınıfı*, 15-17.

⁴ Ta’til-i Eşgal Kanunu hakkında bilgi için Bkz. Hasan Doğan, “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Grev Hakkı ve Ta’til-i Eşgal Kanunu”, *Belleten*, 82/293, (2018): 265-294; <https://doi.org/10.37879/belleten.2018.265>, Erişim: 19.12.2022

⁵ Tuba Özhazinedar, “Sebepleri ve Sonuçlarıyla 15/16 Haziran Büyük İşçi Direnişi”, *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/1, (2022): 130, <https://doi.org/10.30803/adusobed.1109489>, Erişim: 19.12.2022

⁶ Uzun çalışma saatleri ve düşük yevmiyeler buna örnek gösterilebilir.

⁷ Ahmet Makal, *Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, 1999, 178-179.

⁸ Makal, *Türkiye’de Çalışma*, 180-182.

⁹ “Cemiyetler Kanunu”, *Resmî Gazete*, 14 Temmuz 1938, 10272.

Merkezi bürokratik bir yapıyla yeniden organize olan sendikalar, federasyonlaşma ve konfederasyonlaşma yoluna gitmişlerdi.¹⁰ Bu bürokratik merkezîyetçi yapının Türkiye'ye yansımaları, 31 Temmuz 1952 tarihinde Türk-İş'in kurulmasıyla somutlaşmıştı. Bu nedenle Türkiye'deki sendikal örgütlenmelerde bir ilki teşkil eden Türk-İş'in kuruluşu önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir.

20 Şubat 1947 tarihinde kabul edilen 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun'la yasal bir statüye kavuşan sendikaların siyasetle uğraşmaları yasaklanmış ve grev hakkından yoksun bırakılmışlardı.¹¹ Söz konusu hakkın kullanılması, ancak 1961 Anayasası'nda sendikal hakların güvence altına alınmasıyla mümkün olacaktı. Kuşkusuz bu güvence, Türkiye'de işçi hareketlerinin gelişiminde başat bir rol oynayacak ve yeni anayasa kabul edildikten 140 gün sonra başlayacak işçi eylemlerinin önünü açacaktı.

Kısacası, 1961 Anayasası'yla toplu sözleşme hakkı her ne kadar sendikalara değil, işçilere tanınmışsa¹² da sendika, toplu iş görüşmesi, grev ve lokavt gibi kurumlar ilk kez anayasal düzlemde bir araya getirilmiş ve bu kurumlar iş ilişkileri çerçevesinde ilk kez düzenlenmişti.¹³

1961 Anayasası ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu, Türkiye'de tam anlamıyla bir toplu sözleşme sürecine girilmesine vesile olmuştu. Bu nedendir ki 1960'lı yıllarda Türkiye'de işçi hareketleri adeta topraktan fıkmıştı.¹⁴ Dolayısıyla söz konusu yıllar, işçiler nezdinde önceki dönemlere nazaran çok daha hareketli ve bilinç düzeyi yüksek bir dönemin başlangıcını teşkil etmişti. 1963 yılında yürürlüğe konan 274 sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu, Türkiye'deki çalışma hayatının temel belirleyicileri¹⁵ olmaktan öte 12 Eylül 1980 Darbesi'ne dek sürecek olan işçi hareketlerinin de güdüleyicileri arasında yer almıştı. Bu ifadelerin en somut örneği; 15-16 Haziran 1970'te İstanbul ve Gebze'de başlayıp, ardından İzmir de dahil olmak üzere diğer kentlere uzanan işçi eylemleriydi.

Büyük İşçi Eylemine Giden Süreçte Türkiye (1970)

27 Mayıs Darbesi'nden sonra hazırlanan 1961 Anayasası, Türkiye'yi sosyal ve politik açıdan yeni bir yörüngeye sokmuştu. Bu, Türkiye için yeni ve hareketli bir dönemin de başlangıcını teşkil ediyordu. Zira yeni anayasanın özgürlükçü niteliğinin ön plana çıkması; kadın, gençlik, işçi vb. tüm kesimlerin hak talebini açıktan ve eylem yoluyla dile getirmesine olanak sağlamıştı. Her ne kadar tarih literatürümüzde 1960'lı yıllar denildiğinde çoğunlukla gençlik eylemleri ve 68 Kuşağı gibi kavramlar akıllara gelse de bunlara işçi hareketlerinin de sıklıkla eşlik ettiğini söylemek gerekmektedir.

Özellikle yeni anayasanın yürürlüğe girmesinden önce 12 sendika yöneticisinin öncülüğünde Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) kurulması (13 Şubat 1961), yeni dönemde Türk siyasetinde sınıfsal mücadelelere müsamaha gösterileceğinin işaretlerini vermekteydi. Dahası, artık işçi hareketlerinin yalnızca ekonomik alanda sıkışıp kalmayacağını, etki alanını siyasal platformlara doğru genişleteceğini göstermekteydi.

1961 Anayasası'nın işçilere atfen getirmiş olduğu haklar ve bu haklara ilaveten 1963 yılında gerçekleştirilen düzenlemeler, 1960'lı yıllarda artan işçi hareketlerinin temel dayanak noktalarını teşkil edecekti.

25 Kasım 1961 tarihinde İzmir'de, Sümerbank işçisi 5000 kişinin yalınayak gerçekleştirdiği yürüyüş,¹⁶ Türkiye'de işçi sınıfının hareketliliği konusunda önemli kilometre taşı olmuştu. Bu yürüyüşü takiben 1961 yılının son günü İstanbul İşçi Sendikaları Birliği tarafından İstanbul/Saraçhane'de düzenlenen mitingle Türk Emek Tarihi'ne yeni bir soluk getirilmiş oluyordu. Cumhuriyet Tarihi'nin ilk işçi mitingi olan Saraçhane Mitingi, grev-toplu sözleşme haklarını talep eden ve sayısı yüz bini bulan sanayi işçisinin katılımıyla gerçekleştirilmişti. Miting, bu nedenle ayrı bir önemi haizdi.

¹⁰ Özhazinedar, "Sebepleri ve Sonuçlarıyla", 131.

¹¹ Anıl Çeçen, *Türkiye'de Sendikacılık*, Ankara: Özgür İnsan Yayınları, 1. Baskı, 1973, 22.

¹² Makal, *Türkiye'de Çalışma*, 341.

¹³ Makal, *Türkiye'de Çalışma*, 33-34.

¹⁴ M. Hakan Koçak, "50'leri İşçi Sınıfı Oluşumunun Kritik Bir Uğrağı Olarak Yeniden Okumak", *Sınıf Sendika Siyaset-Türkiye Emek Tarihinden Kesitler*, Ankara: İmge Kitabevi, 1. Baskı, 2016, 93.

¹⁵ Makal, *Türkiye'de Çalışma*, 33.

¹⁶ Feyza Turgay, "1960-1963 Dönemi İşçi Eylemlerine Aşağıdan Bakmak", *İnsan&İnsan*, 4/13 (2017): 255-256, <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.298800>, Erişim: 19.12.2022.

Türkiye'deki sendikal örgütlenme ve işçi hareketleriyle ilgilenenlerin “Türkiye işçi sınıfının ayağa kalktığı gün” olarak nitelendirdiği Saraçhane Mitingi'yle hız kazanan süreç,¹⁷ 28 Ocak 1963 tarihinde Kavel Kablo Fabrikası'nda çalışan işçilerin eylemleriyle bir başka safhaya evriliyordu. Türk-İş'e bağlı Maden-İş Sendikası üyesi 170 işçinin fazla mesai ve kıdem esasına göre ödenen yıllık ikramiyelerinin kaldırılması üzerine başlayan iş bırakma eylemi, ülke gündemini günlerce meşgul etmişti. Üstelik 36 gün süren eylem, 1963 yılının temmuz ayında 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'nun yürürlüğe girmesine vesile olmuştu.¹⁸ Grevin sonunda işçilerin kazanılmış haklarının iade edilmesi kararı, Kavel Direnişi'ni Türk Emek Tarihi açısından önemli bir noktaya taşıyordu.

Tüm bu hareketlilikler, esasında Türkiye'deki işçiler açısından uyanış emareleri anlamına gelmekteydi. Kaldı ki bu uyanış, 1965 yılındaki Kozlu Direnişi ve 1966 yılındaki Paşabahçe Grevi'yle hızla devam etmişti. Özellikle 1967 yılının şubat ayında Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (DİSK) kurulmasıyla, bu söz konusu hareketlilikler keskin bir politik düzleme oturmakla kalmamış, işçilerin örgütlenme bilincinde önemli bir devinim yaratmıştı.¹⁹ Dolayısıyla işçi eylemlerinde de gözle görülür bir artış gözlenmişti.

24 Haziran 1967 tarihinde Ankara'da, Tandoğan Meydanı'nda gerçekleştirilen eylem, DİSK'in öncülük ettiği ilk eylemdi. 4 Temmuz 1968'de Derby lastik işçileri ise 6 gün, 6 gece süren eylemleriyle Türkiye'de fabrika işgallerinin ilk örneğini sergiliyorlardı.²⁰ Nitekim söz konusu işgal eylemi, işçi kesimini öyle cesaretlendirmişti ki çok geçmeden Emayetaş, Singer, Türk Demir Döküm, Gamak ve Sungurlar gibi fabrikalarda²¹ işçiler haklarını “işgal” yöntemiyle elde etme yoluna gidiyorlardı.

1961-1963 yıllarında 10'u grev, 6'sı oturma grevi, 7'si sakal grevi, 12'si sessiz yürüyüş, 5'i miting ve gösteri²² üzere 40 eylem gerçekleştirilmişti. 1964-1970 dönemindeyse 475 kez greve gidilmişti²³ ve buna diğer eylemler de dahil değildi. Dolayısıyla 1961-1970 arası dönemde en az 515 işçi eylemine tanık olunmuştu.

1970 yılına gelindiğinde ise Türkiye'deki eylemler tüm hızıyla devam ediyordu ki bu eylemlerin aktörleri yalnızca işçilerden ibaret değildi. Çünkü ekonomideki kötü gidişat Türkiye'yi adım adım devalüasyona doğru sürüklerken,²⁴ söz konusu gidişata eşlik eden sosyal kriz ve siyasal çatışmalar hem eylemlerin sayısını ve sıklığını hem de eylemlere katılan kesimlerin kapsayıcılığını artırmıştı.

Bir yandan işsiz ve pahalılığı protesto eden etkinlikler gerçekleştiriliyor,²⁵ bir yandan fakülte baskınları yapılıyor,²⁶ bir yandan da toprak ağalarına karşı ayaklanmalar baş gösteriyordu.²⁷

1970 yılının mayıs ayında Devlet Su İşleri'nde örgütlü Ges-İş Sendikası birçok noktada grev kararı alıyor,²⁸ aynı günlerde gerçekleştirilen Türk-İş Kongresi'nde söz alan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Sekreteri Bülent Ecevit “genel grev” teklifini kamuoyuyla paylaşıyor²⁹ ve Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Uğur Alacakaptan öncülüğündeki akademisyenler fakülteadaki dersleri tatil ederek hükümete karşı “Anayasaya saygı ve üniversite özerkliği yürüyüşü” gerçekleştireceklerini açıklıyorlardı.³⁰

¹⁷ M. Hakan Koçak, Aziz Çelik, “Türkiye İşçi Sınıfının Ayağa Kalktığı Gün: Saraçhane Mitingi”, *Sınıf Sendika Siyaset – Türkiye Emek Tarihinden Kesitler*, Ankara: İmge Kitabevi, 1. Baskı, 2016, 263-304.

¹⁸ Söz konusu yasa hakkında detaylı bilgi için Bkz. Cahit Talas, *Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, 1992, 171-180; ayrıca Yılmaz 275 sayılı yasayı “sendikaların ciddi bir mücadele vermeden” elde ettikleri bir kazanım olduğunu öne sürmüştür. Ensar Yılmaz, “Türkiye'de İşçi Sendikalarının Siyasal ve Sosyolojik Özellikleri Üzerinden Tarihsel Süreç İçinde Değerlendirilmesi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14/1 (2010): 201.

¹⁹ Özhazinedar, “Sebepleri ve Sonuçlarıyla...”, 134.

²⁰ Özhazinedar, “Sebepleri ve Sonuçlarıyla...”, 134.

²¹ Meliha Kaplan, “DİSK'in Kuruluşundan 15-16 Haziran'a Fabrika İşgalleri – Sendika Özgürlüğü Eylemlerinden DİSK'i Savunmaya”, *Çalışma ve Toplum*, 2/73 (2022): 1151, <https://doi.org/10.54752/ct.1097192>, Erişim: 19.12.2022; Söz konusu işgal eylemleri hakkında geniş bilgi için Kaplan, “DİSK'in Kuruluşundan...”, 1159-1180.

²² Turgay, “1960-1963 Dönemi İşçi Eylemlerine...”, 255.

²³ *Disk Tarihi – Kuruluş – Direniş – Var Oluş (1967-1975)*, 1. Cilt, Ed. Aziz Çelik, İstanbul: DİSK Yayınları, 2020, 101.

²⁴ 10 Ağustos 1970'te Cumhuriyet Tarihi'nin üçüncü büyük devalüasyonu gerçekleştirilmiştir.

²⁵ “İşsizlik ve Pahalılığa Karşı Direniş Haftası Başladı”, *Cumhuriyet*, 4 Mayıs 1970, 1,7.

²⁶ “3 Fakülteye Silahlı Baskın Yapıldı”, *Cumhuriyet*, 5 Mayıs 1970, 1,7.

²⁷ “Çiftlik İşgal Eden Köylüler Jandarma İle Çatıştı”, *Cumhuriyet*, 7 Mayıs 1970, 1,7.

²⁸ “Ges-İş greve başladı”, *Cumhuriyet*, 8 Mayıs 1970, 1.

²⁹ “Ecevit, genel grev hakkı istedi”, *Cumhuriyet*, 13 Mayıs 1970, 1,7.

³⁰ “Hükümet istifaya çağırıldı”, *Cumhuriyet*, 24 Mayıs 1970, 1,7.

Adalet Partisi (AP) Hükümeti ise ilk etapta Bakanlar Kurulu kararıyla grevleri durdurarak³¹ geçici önlem alıyordu. Ayrıca Türk-İş Kongresi'nde Ecevit'in genel grev teklifine Çalışma Bakanı Seyfi Öztürk aracılığıyla kesin bir dille karşı çıkan³² hükümet, böylece genel grevi "meşum felaket"³³ olarak nitelendiren, bu nedenle de grev ve lokavtı ülkenin zararına yoran³⁴ işverenlerin desteğini sağlamaya çalışıyordu. İkinci aşamada ise bu önlemleri kanun yoluyla kalıcı hale getirmek üzere harekete geçiyordu.

Bu dönemde hükümet, Personel Kanunu, Dernekler Kanunu, 274 sayılı Sendikalar Kanunu ile 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'nda değişiklik yapmak üzere teklifler hazırlamış ve Millet Meclisi'nin gündemine getirmişti. Hükümet, bu tekliflerin yasalaşmasıyla hem grev ve gösteri yürüyüşleri gibi hükümet karşıtı eylemlerin önüne geçmeyi hem de çalışma hayatını bütünüyle kontrol altına almayı amaçlıyordu. Ancak hükümetin bu girişimleri büyük bir dirençle karşı karşıya kalmıştı.

Personel Kanunu'nda yapılması öngörülen değişiklik teklifi, kamu çalışanlarının yoğun tepkisine neden olmuştu. Sağlık personelleri teklifin kabul edilmesi halinde boykota başlayacaklarını açıklarken,³⁵ Türkiye İlkokul Öğretmenleri Sendikası direniş çağrısı yapıyordu.³⁶ Türk Per-Sen miting yaparak tepkisini gösterirken,³⁷ Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS), tüm toplumsal ve mesleki grupları güç birliği yapmaya davet ediyordu.³⁸ Bu eylemlere ormancılar ve karayolu işçileri de destek verme kararı alıyorlardı.³⁹

AP Hükümeti'nin, ülkede süregelen eylemlere karşı reflekslerinden biri de Dernekler Kanunu'nda değişiklik teklifiydi. Teklife göre üye aidatlarının üst sınırı 10 katına çıkarılacak, derneğin misyonuna uygun olmayan kişiler üyeliğe kabul edilmeyecek (örneğin öğrenci olmayan bir kişi öğrenci derneklerine üye olamayacak), 5 yıldan fazla hapis cezası almış kimselerin üyelik başvuruları kabul edilmeyecek, kapalı derneklerin yeniden kurulması engelleneceklerdi. Ayrıca derneklerin herhangi bir doktrin ve ideolojiyi benimsemesi, dolayısıyla siyaset yapması yasaklanacaktı. Hiçbir dernek herhangi bir siyasi veya ideolojik içerikli yayın yapamayacak, sergi açamayacak, etkinlik düzenlemeyecekti. Hatta sendikalarla bile ilişki kurmayacaktı. Üstelik derneklerin genel kurulları da devlet görevlilerinin denetimi altına geçecekti.⁴⁰

Bununla da yetinilmemişti. Mayıs ayının sonlarında TBMM Adalet Komisyonu Başkanı İsmail Hakkı Tekinel'in Türk Ceza Kanunu'nda yapılması önerilen değişiklik teklifinde fabrika ve üniversite işgallerine yönelik eylemlerin hapis cezasıyla cezalandırılması isteniyordu.⁴¹ Yine bu dönemde Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda değişiklik yaparak hükümet karşıtı eylemleri engelleme fikri de gündeme gelmişti.⁴²

Personel Kanunu'yla kamu çalışanlarını, Dernekler Kanunu'yla da gençler başta olmak üzere toplumsal örgütlenmenin parçası olan vatandaşları kontrol altına almaya çalışan hükümet, 274 sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 sayılı Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanunu'nda değişiklik öngörerek işçi kesimini de bu kontrol mekanizmasının içine dahil etmek istemişti. Fakat toplumun fay hatları içerisinde biriken enerji, işçi kesiminin refleksiyle deyim yerindeyse depreme dönüşecek ve yeni bir eylemin doğuşuna yol açacaktı.

Büyük İşçi Eylemine Doğru Adım Adım

1970 yılının mayıs ayında halihazırda gergin olan siyasal ve toplumsal hayatın yakın zamanda daha da gerileceğinin işaretleri veriliyordu. Bir yandan Türk-İş ile DİSK arasındaki rekabet hız kazanırken, öte yandan partiler de bu rekabette açıkça taraf olmaya başlamışlardı.

³¹ "Hükümet DSİ grevini erteledi", *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1970, 1; "Ges-İş'in 23 işyerinde grev 1 ay ertelenirken 27 işyerinde ise yeniden grev başladı", *Tercüman*, 16 Mayıs 1970, 1,7; "Hükümet, Ges-İş grevlerini erteledi", *Cumhuriyet*, 19 Mayıs 1970, 1; "Ges-İş'in grev uygulamadığı işyerleri için de erteleme kararı alındı", *Cumhuriyet*, 21 Mayıs 1970, 1,7; "Ges-İş'in bütün grevleri 1 ay geri bırakıldı", *Tercüman*, 21 Mayıs 1970, 1,7; "Bakanlar Kurulu Ges-İş'in grevlerini durdurdu", *Yeni Asır*, 21 Mayıs 1970, 2.

³² "Hükümet genel greve karşı", *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1970, 1.

³³ "Berk: Genel grev meşum felakettir", *Milliyet*, 31 Mayıs 1970, 1,11.

³⁴ "Ülke kalkınması fabrika önünde davul-zurna çalmakla olmaz", *Yeni Asır*, 2 Haziran 1970, 3.

³⁵ "Sağlık personeli direnişe geçecek", *Cumhuriyet*, 24 Mayıs 1970, 1,7; Türkiye Sağlık Sendikası'na bağlı bazı sağlıkçılar açlık grevine başlamışlardı. "Sağlık Personeli dün açlık grevine başladı", *Cumhuriyet*, 6 Haziran 1970, 1,7.

³⁶ "İlksen direnişe geçecek", *Cumhuriyet*, 26 Mayıs 1970, 1,7.

³⁷ "Uyarmalar dikkate alınmıyor", *Cumhuriyet*, 8 Haziran 1970, 1,7.

³⁸ "Kamu kesiminde çalışanlar güç birliğinde gidiyor", *Cumhuriyet*, 12 Haziran 1970, 1,7.

³⁹ "İktisadi teşekküllerdeki 130 bin personel bugün pasif direnmeye başlıyor", *Tercüman*, 15 Haziran 1970, 1,7.

⁴⁰ Orhan Duru, "Cemiyetler Kanununu değiştiren tasarı derneklerin faaliyetlerini kısıtlıyor", *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1970, 1,7.

⁴¹ "Üniversite ve fabrika işgal edenlere hapis cezası verilecek", *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1970, 1.

⁴² "İşgal ve Boykotu Yasaklayan Bir Kanun Hazırlanıyor", *Yeni Asır*, 3 Haziran 1970, 1.

27 Mayıs Darbesi'nden sonra Türk-İş, özellikle Avrupa ve ABD'nin sendikacılık anlayışına yoğun bir biçimde maruz kalmıştı. Darbenin hemen ardından Türk-İş'e sirayet eden Avrupa sendikacılığı etkisi, 1962 yılından sonra yerini lobici bir karakter taşıyan ABD sendikacılığına bırakmıştı.⁴³ DİSK ise kurucularının sosyalizmi savunan Türkiye İşçi Partisi (TİP) üyesi olması nedeniyle doğal olarak sol tandanslı bir işçi örgütüydü. Özellikle ülkede köyden kente göçlerin hız kazandığı, dolayısıyla sosyo-ekonomik dönüşümlerin arttığı bir dönemde kurulan DİSK, özellikle işçi sınıfı açısından ilgi odağı olmaya başlamıştı. Üstelik işçiyi merkeze almakla kalmayıp, işçinin hakkını yiyen işverenleri öteleyen söylemlerle ön plana çıkması, bu ilginin başlıca sebepleri arasındaydı.

Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere Türk-İş'in AP Hükümeti'yle iş birliği içerisinde olması, dönemin ruhuna çok da aykırı bir durum teşkil etmiyordu. Nitekim Türk-İş'in Erzurum'da toplanan 8. Olağan Genel Kurulu'nda delegelere sunulmak üzere hazırlanan Çalışma Raporu'nda 274 ve 275 sayılı kanunlarda değişiklik öngören teklif için AP'li milletvekilleri Kaya Özdemir, Hasan Türkay, Enver Turgut ve Mustafa Ertuğrul'a teşekkür edilmesi,⁴⁴ Türk-İş ile AP Hükümeti arasındaki iş birliğini gözler önüne seriyordu. Ancak tasarıyı destekleyenler arasında Burhanettin Asutay, Emir Postacı ve Bahir Ersoy gibi CHP'li milletvekilleri de bulunuyordu. Buna karşın TİP milletvekilleri tasarıya tamamen karşı duruş sergilerken, yine CHP'li milletvekilleri arasında yer alan Abdullah Baştürk ve Osman Soğukpınar gibi isimler de tasarıya muhalefet ediyorlardı.

Bununla birlikte 22 Mayıs 1970 günü Türk-İş Genel Merkezi'ni ziyaret eden Başbakan Süleyman Demirel, Türk-İş Genel Başkanı Seyfi Demirsoy'u "*demokratik düzenin ayrılmaz bir parçası olan Türk işçi hareketini sıhhatle götürdüğü*" için tebrik ederken, Demirsoy ise Demirel'e "*bizi anlayan en iyi politikacılar arasındasınız*" diyerek tebriğe karşılık veriyordu.⁴⁵ Bununla birlikte iktidara yakın gazetelerdeki köşe yazılarında Türk-İş'ten de Türk-İş Genel Başkanından da övgüyle bahsediliyordu. Örneğin Tarık Buğra, Türk-İş'ten bahsederken "*büyük ve şerefli imtihanlar vermiş, Türkiye'ye de Türk işçisine de liyakatini ispatlamış bir teşekkül*" ve "*ordudan sonraki en büyük, en güçlü ve en vatansever kuruluş*" ifadelerini kullanıyor, Seyfi Demirsoy için de "*bir hakiki sendikacı*" diyordu.⁴⁶ Ahmet Kabaklı ise Türk-İş son zamanlarda milyonlarca emekçiyi ülkedeki tüm bozuk seslere ve aldatıcı doktrinlere rağmen etrafında toplamayı başardığı için kutluyor, işçi ve sendika meselelerini siyaset oyunlarının dışında tutarak, önemli bir baskı grubu olma şansını elinde taşıyordu.⁴⁷

Başbakan Süleyman Demirel'in Türk-İş'i ziyaretinin de hükümete yakın gazetecilerin Türk-İş Genel Başkanına yönelik övgüleri, kamuoyuna işçileri temsil edebilecek yegâne kurumun Türk-İş olduğu mesajının verilmeye çalışıldığı izlenimini uyandırmaktaydı. Nitekim Türk-İş Genel Kurulu'nun devam ettiği sırada meclis komisyonunca kabul edilen ve 274 sayılı Sendikalar Kanunu'nda değişiklik öngören tasarı da bu izlenimi somut hale getirmekteydi. Üstelik Millet Meclisi Çalışma Komisyonu Başkanı Turgut Tokar de Türk-İş Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada bu noktaya temas etmiş ve söz konusu yasanın geçmesi halinde Türk-İş'ten başka konfederasyon kalmayacağını ilan etmişti.⁴⁸ Kaldı ki Çalışma Bakanı Seyfi Öztürk'e göre "*Türk-İş kızıl dikta isteyen şer kuvvetleri karşısında demokrasinin teminatı*"ydı.⁴⁹

Nihayetinde hükümet tarafından 274 sayılı Sendikalar Kanunu'nda öngörülen değişiklik teklifi 11 Haziran 1970 günü Millet Meclisi'nde gerçekleştirilen oturumda kabul edilmişti.⁵⁰ Artık bir sendika kurabilmek için o iş kolunda en az üç yıldan beri çalışma şartı aranacaktı. Ayrıca bir sendikanın Türkiye çapında faaliyet gösterebilmesi için o iş kolunda çalışan işçilerin 1/3'ünü temsil etmesi gerekecekti. İşyerlerinde toplu sözleşme yapma yetkisi veya grev kararı verme yetkisi, bu yeterlilikleri taşıyan konfederasyonlarda olacaktı.⁵¹ Uluslararası mesleki kuruluş

⁴³ ABD'nin Türkiye'deki çalışma hayatına etkisi Marshall Planı süreciyle başlamıştı. Öyle ki 1949-1970 yılları arasında muhtelif alanlardan ve kurumlardan kişiler, ABD tarafından finanse edilen kurumlar aracılığıyla ABD'ye götürülmüş ve eğitim programlarına dahil edilmişlerdi. 21 yıllık zaman içerisinde Türkiye'den 776 kişi ABD'deki eğitim programlarına katılmışlardır ki bunların birçoğu sendikacılarıdır. ABD'nin sendikacılık anlayışının Türk sendikacılığı üzerindeki etkisi için Bkz. Aziz Çelik, *Vesayetden Siyasete Türkiye'de Sendikacılık (1946-1967)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, 433-446.

⁴⁴ Kemal Sülker, *Türkiye'yi Sarsan İki Uzun Gün*, İstanbul: Yazarlar ve Çevirmenler Yayın Üretim Kooperatifi, 1980, 32.

⁴⁵ "Başbakan Türk-İş'i ziyaret etti", *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1970, 1; "Demirel Türk-İş Genel Merkezini ziyaret etti", *Tercüman*, 23 Mayıs 1970, 1,7; Yeni Asır, "Demirel Türk-İş'i Ziyaret Etti", *Yeni Asır*, 23 Mayıs 1970, 3.

⁴⁶ Tarık Buğra, "Bir hakiki sendikacı", *Tercüman*, 13 Mayıs 1970, 3.

⁴⁷ Ahmet Kabaklı, "Bizden Türk-İş'e", *Tercüman*, 14 Mayıs 1970, 2.

⁴⁸ "Türk-İş'ten başka konfederasyon kalmayacak", *Milliyet*, 16 Mayıs 1970, 1.

⁴⁹ "Meclis, Sendikalar Kanun Tasarısını kabul etti", *Milliyet*, 12 Haziran 1970, 11.

⁵⁰ "Meclis, Sendikalar Kanun Tasarısını kabul etti", 1, 11; "Sendikalar Kanunu Meclis'te kabul edildi", *Tercüman*, 13 Haziran 1970, 1,7.

⁵¹ Bu maddeyle ilgili en net bilgi Yeni Asır gazetesinde şu ifadelerle veriliyordu: "Bin işçinin çalıştığı bir fabrikada bu işçilerden bini de A sendikasına üye olsalar, buna karşılık B sendikasının o işkolunda yüzde 35 üyesi var ise toplu sözleşmeyi işyerinde hiç üyesi olmamasına rağmen B sendikası yapacaktır."

kurabilme hakkı da yalnızca en çok üyeye sahip federasyon veya konfederasyona bağlı sendikalara tanınıyordu. Üstelik herkes sendika üyeliğine başvurabilecek, ancak üyeliğe kabul edilip edilmemesi sendika yönetiminin kararına bağlı olacaktı.⁵²

Söz konusu yasa Türk-İş Konfederasyonu'nu işçi kesiminin tek temsilcisi konumuna getiriyordu. Çünkü DİSK de dahil olmak üzere bu dönemde yeni şartları taşıyan bir başka federasyon veya konfederasyon bulunmuyordu. Ayrıca tüm iş kollarında Türk-İş'e bağlı sendikaların tek yetkili haline gelmeleri, işçilerin diğer sendikalardan ayrılmalarına yol açacak ve tek geliri üye aidatı olan bu sendikalar kaçınılmaz olarak kapatılmak durumunda kalacaklardı.

AP Hükümeti'ne göre bu yasa Türkiye'deki sendika enflasyonuna son verecek ve güçlü sendikacılığı ön plana çıkaracaktı.⁵³ Nitekim Türk-İş de bu görüşe destek vermekteydi.⁵⁴ Hükümete yakın yazarlar da *"gecekondu sendikalar"* adını verdikleri sendikaların yöneticilerinin işçilerin maaşlarıyla geçindiklerini vurgulayarak, söz konusu yasa değişikliğinin bu düzeni değiştireceğini savunuyorlardı.⁵⁵

DİSK yöneticileri ise, değişiklik tasarılarını ihtilal olarak görüyor, grev ve toplu sözleşme hakkının işçiler arasında yalnızca ayrıcalıklı bir gruba tanındığını, diğer gruplara ise yasaklandığını öne sürüyor, nihayetinde tasarrın DİSK'i ortadan kaldırmayı amaçladığını iddia ederek ⁵⁶ direnme kararı alıyordu.

Esasında DİSK yöneticileri, tasarıya yönelik rahatsızlıklarını daha önceden belli etmişlerdi. Genel Başkanı Kemal Türkler, 9 Haziran 1970 günü Başbakan'a gönderdiği mektupta direneceklerinin mesajını veriyor, Başbakan Süleyman Demirel nezdinde hükümeti kısaca şu ifadelerle uyarıyordu.

"Bu tasarıların kanunlaşması hali iyi değil, aksine kötü sonuçlar vereceği açık ve meydandadır. Onun için Hükümetinizin bitaraf bir görüş açısından hareketle, bu tasarıları Büyük Millet Meclisi'nden geri almasını ve bilahare DİSK'in de, diğer kuruluşlarla aynı seviyede ve ölçüde görüşü alındıktan sonra yeniden hazırlanarak Büyük Millet Meclisi'ne verilmesini talep ediyoruz. Aksi takdirde Anayasa'daki direnme haklarımızı kullanacağımızı şimdiden belirtiriz"⁵⁷

Meclis görüşmeleri sırasında TİP Milletvekili ve DİSK 2. Başkanı Rıza Kuas, tasarıyı savunanlara hitaben *"Türk işçi hayatının elini kana bulamaya sevk etmektesiniz. Demokratik hayatın dibine dinamit koymak niyetindediniz. Biz onu önleme çabasındayız... DİSK, Anayasal haklarını kullanarak sonuna kadar direnecektir"*⁵⁸ diyerek Türkler'inkine benzer bir uyarıyı dile getiriyordu.

Yasanın kabulünden sonra bir bildiri yayınlayan Tekstil İşçileri Sendikası'ysa *"Mecliste kabul edilen Sendikalar Tasarısının kanlı olaylara yol açabilecek nitelikte olduğunu"*⁵⁹ belirterek tasarıya yönelik direnişin ne denli çetin geçeceğinin ip uçlarını veriyordu.

Tüm uyarılara rağmen 274 sayılı Sendikalar Kanunu'nda yapılan değişiklikler hem Türk Siyasi Tarihi hem de Türk Emek Tarihi açısından önemli bir dönüm noktası teşkil edecek eylemlerin güdüleyicisi olacaktı.

Emek Tarihi'ne Bir Not: Büyük İşçi Eylemi (15-16 Haziran 1970)

Sendikalar Kanunu'ndaki değişikliklerin mecliste kabul edilmesinden sonra DİSK'in harekete geçeceği biliniyordu. Nitekim 12 Haziran günü DİSK Genel Merkezi'nde direnişe yönelik toplantılar yapılmaya başlamıştı. DİSK'in görüşlerini almak, belki de bundan sonraki yol haritalarının ne olacağını öğrenebilmek isteyen Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, DİSK yöneticilerini görüşmeye davet etmişti. 13 Haziran günü Çankaya Köşkü'nde

Bir başka değişiklik teklifine göre iş kollarında kaç işçinin çalıştığını ve hangi sendikanın o iş kolunda 35 üyeye sahip olduğunu Çalışma Bakanlığı tespit edecektir" *"Tasarının getirdikleri"*, *Yeni Asır*, 17 Haziran 1970, 1.

⁵² "Kanun", *Resmî Gazete*, 12 Ağustos 1970, 1,4.

⁵³ "Meclis, Sendikalar Kanun Tasarısını kabul etti", 11.

⁵⁴ "Türk-İş'i destekleme kararı", *Yeni Asır*, 29 Haziran 1970, 5; "Sendikalar Kanunu kabul edilince DİSK direniş kararı aldı", *Cumhuriyet*, 13 Haziran 1970, 7.

⁵⁵ Refik Sönmezsoy, "Güçlü sendikalara doğru", *Tercüman*, 15 Haziran 1970, 1,7; Refik Sönmezsoy, "Türk-İş, DİSK'in maskesini düşürdü", *Tercüman*, 21 Haziran 1970, 7.

⁵⁶ Sülker, *Türkiye'yi Sarsan...*, 48.

⁵⁷ Sülker, *Türkiye'yi Sarsan...*, 46-47.

⁵⁸ *Millet Meclis Tutanak Dergisi*, 11 Haziran 1970, D.3, C.6, 101. Birleşim, 268, 269.

⁵⁹ "DİSK yöneticileri, Sunay'a dün bir muhtıra verdi", *Cumhuriyet*, 14 Haziran 1970, 7.

Cevdet Sunay ile DİSK Yöneticileri Kemal Sülker, Kemal Nebioğlu ve Rıza Kuas arasında gerçekleştirilen görüşmede Sunay'ın DİSK'in görüşlerini Senato Başkanı'na iletme taahhüdünden başka bir sonuç çıkmamıştı.⁶⁰

Bu arada DİSK Genel Merkezi'ndeki toplantıların sonunda sendika üyesi işçilerin işyerlerinde direniş komiteleri kurmaları konusunda mutabık kalınmış ve direnişe yönelik son hazırlıklar için 14 Haziran Pazar günü Lastik-İş Sendikası'nda bir araya gelinmesi kararlaştırılmıştı.

Muhtelif kentlerden gelen işyeri temsilcilerinin katılımıyla 14 Haziran Pazar günü Lastik-İş Sendikası'nın Merter'deki binasında DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler'in öncülüğünde gerçekleştirilen toplantıda 274 sayılı Sendikalar Kanunu'ndaki değişiklikleri protesto etme kararı alınmıştı. Direniş Komitelerinin organize edecekleri protestolar kapsamında 15 Haziran Pazartesi gününden itibaren iş bırakılacak, işçi ailelerinin de katılımıyla yürüyüşler gerçekleştirilecek, toplu taşıma aracının kullanılması halinde bilet alınmayacak ve tutuklanan olursa fiili müdahalede bulunulacaktı.⁶¹

Dönemin DİSK Genel Sekreteri Kemal Sülker, yıllar sonra o günleri değerlendirirken Lastik-İş Sendikası'ndaki toplantıda 17 Haziran'da yürüyüş ve miting yapılması yönünde karar alındığını söylüyor, dolayısıyla 15 Haziran sabahı başlayan yürüyüşlerde DİSK'in kurumsal olarak dahli olmadığını ima ediyordu. Üstelik başlatılan eylemle ilgili olarak "Olup biten hakkında DİSK yöneticilerinin yeterli değil, hiç bilgisi yoktu"⁶² diyordu. Dönemin gazetelerinde de DİSK'in olaylara karışmadığı, eylemlerin tabandaki işçiler tarafından başlatıldığı vurgulanıyordu.⁶³ Maden-İş Sendikası Başkanvekili Hilmi Güner de eylemlerin başladığı gün yaptığı açıklamada aynı noktaya temas ediyordu.⁶⁴

Birisi İstanbul'un Avrupa yakasında, diğeri ise Gebze-Kocaeli'de olmak üzere iki farklı noktada eş zamanlı olarak başlatılan eylemler, öncelikle iş bırakma şeklindeydi. Mesainin başladığı saatlerde işyerlerine gelen işçiler, işbaşı yapmayarak direnişe geçmişlerdi. Ardından işyerlerinin dışına çıkarak protesto yürüyüşü başlatmışlardı. Fabrikalara asılan "Anayasaya aykırı kanun çıkaranlar işçi düşmanıdır", "Anayasa ve sendika özgürlüğünü alanlara derslerini vereceğiz" ve "Kanunla meclisten alınincaya kadar direneceğiz"⁶⁵ ifadelerinin yer aldığı pankartlar, eylemin hükümete ve tasarıya destek veren milletvekillerine yönelik olduğunu ortaya koyuyordu.

Oto-San Fabrikası işçilerinin eylemleriyle başlayan direniş, sabah saatlerinden itibaren İstanbul-Gebze karayolunun kapatılmasıyla⁶⁶ yeni bir boyut kazanıyordu. Nitekim bu işçilere Singer, DMO, Simko, Bürosan, Aksan, Esas ve Türkeli işçileri de katılmışlardı.⁶⁷ Bir grup işçi Gebze'de yürüyüşe geçerken, bir diğer grup ise İzmit'te miting düzenleyerek Türk-İş'i ve hükümeti protesto ediyordu.⁶⁸

İstanbul'un Avrupa yakasında ise işçiler muhtelif noktalardan yürüyüşe başlamışlardı. Sungurlar, Elektro-Metal ve Demir-Döküm işçileri Topkapı'ya, Derby Lastik işçileri Bakırköy'e, Profilo ve Grundig işçileri Gümüşsuyu'na, Rabak işçileri ise Şişli'ye yönelmişlerdi.⁶⁹ Bu arada bazı işçilerin polis tarafından tutuklanarak polis karakoluna götürülmeleri üzerine Gıslavet işçileri de Eyüp yolunu trafiğe kapatmışlardı. Ayrıca Türk-İş'e bağlı EAS, Mutlu, Koruma İlaçları, Chrysler ve Makine-Tarım işçileri de eylemlere destek veriyorlardı.

Arçelik, Hoover, Uzel Traktör, Maguris, AEG, Şakir Zümre, Auer ve Çelik Endüstri⁷⁰ gibi büyük fabrikalarda çalışan işçilerin de dahil olduğu eylemler giderek kontrol edilemez bir hal alıyordu. Bu nedenle zaman zaman tahribatlara yol açan taşkınlıklar, işçilerin kendi aralarında kavgalar ve işçilerle kolluk kuvvetleri arasında

⁶⁰ Görüşme hakkında detaylı bilgi için Bkz. Sülker, *Türkiye'yi Sarsan...*, 65-69; "DİSK yöneticileri, Sunay'a dün bir muhtıra verdi", 7.

⁶¹ "DİSK bu sabah direnişe geçiyor", *Cumhuriyet*, 15 Haziran 1970, 7; "DİSK direnme kararı aldı", *Milliyet*, 15 Haziran 1970, 1.

⁶² Sülker, *Türkiye'yi Sarsan...*, s.95.

⁶³ "Sendika karışmıyor", *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1970, 7.

⁶⁴ "122 Fabrikada 70 bin işçi direnişe geçti", *Demokrat İzmir*, 16 Haziran 1970, 1,7.

⁶⁵ "Direniş başlıyor", *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1970, 7.

⁶⁶ "122 Fabrikada 70 bin işçi direnişe geçti", 7.

⁶⁷ "Direniş başlıyor", 7.

⁶⁸ "Kocaeli'nde", *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1970, 7; "122 Fabrikada 70 bin işçi direnişe geçti", 7; İzmit'teki mitinge öncülük eden işçilerin çalıştıkları fabrikalar Rabak, Çelikhalat, Türk Kablo, Philips, Aygaz, Etermit Boru Fabrikası, Demirel Kollektif Şirketi, Varil Sanayii, Hastaş, Arçelik, Pimaş, Hisar Döküm, Tesan, Makine Takım, Doğu Sac Galvaniz, Vetko, Transma, AEG, Eti, Dümens, Çayırova Cam Fabrikası idi. "122 Fabrikada 70 bin işçi direnişe geçti", 7.

⁶⁹ "Eyüp'te Olaylar", *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1970, 7.

⁷⁰ "70 bin işçi direnişe geçti", *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1970, 1,7.

çatışmalar yaşanıyordu.⁷¹ Bu çatışmalar nedeniyle İstanbul Emniyet Müdürlüğü, çevre illerden takviye birlikler talep ediyordu.⁷²

İlk gün Basın-İş, Kimya-İş, Lastik-İş, Gıda-İş ve Hürcam-İş Sendikalarının desteğiyle gerçekleştirilen eylemleri değerlendiren Başbakan Demirel *“Türk devleti, kanunları hâkim kılacak güçtedir. Kanunsuzluğun her çeşidinin bu zamana kadar hakkından geldik, bundan sonra da geleceğiz. Türk kanunlarının tanıdığı haklar istismar edilemez. Bu gibi hareketlerin içine girenlerin tahriklere âlet olduğu bir gerçektir. Kanunsuzluğa âlet olmanın sonu yoktur”*⁷³ diyordu. Bunun üzerine 15 Haziran'da eylemleri havadan ve karadan izleyen kolluk kuvvetleri⁷⁴ ertesi gün doğrudan doğruya işçilere müdahalede bulunmaya başlamışlardı. Hiç kuşku yok ki kolluk kuvvetlerinin tavırlarının sertleşmesinde Başbakan Demirel'in açıklamalarının büyük payı vardı.

Eylemlerin ikinci gününde (16 Haziran 1970) eylemler giderek yayılmaya başlamıştı. Gebze ve çevresindeki eylemler devam ederken, İstanbul'un her iki yakasında da eylemlerin boyutu giderek genişliyordu.

İstanbul'un Avrupa yakasında Levent, Şişli, Alibeyköy, Kağıthane, Topkapı ve Mecidiyeköy'den yürüyüşe geçen işçiler Dolmabahçe'ye yönelmişlerdi.

Anadolu yakasında ise Gebze ve Kartal'dan gelen işçilerle Üsküdar'da birleşen bir başka grup Kadıköy'e doğru yürüyüşe geçmişlerdi. Kadıköy'de toplanan binlerce işçi hükümeti protesto ederken, bir grup Kadıköy Kaymakamlığı'nı yakma girişiminde bulunmuştu. Bununla bir birlikte çeşitli noktalarda eylemin şiddetinin arttığı duyuluyordu. Üstelik birçok noktada kurulan barikatlar işçilerin ilerleyişini durdurmakta yetersiz kalıyor, bu nedenle de işçilerle kolluk kuvvetleri arasında çatışmalar yaşanıyordu.

Bu arada olayların kontrolden çıkması üzerine öncelikle İstanbul Boğazı'ndaki vapur seferleri iptal edilmiş, Galata ve Unkapanı köprüleri açılarak yaya ve taşıt trafiğine kapatılmıştı. Böylece işçilerden oluşan yürüyüş grupların birleşmeleri önlenerek eylemin büyümesinin önüne geçilmek istenmişti.⁷⁵

İstanbul ve Kocaeli'de hayatı durma noktasına getiren eyleme Mercedes, Bahariye Sıcak Çekme Fabrikası, Şakir Zümre, Prescold, Boran Kaybela, Çelikyay, Dümeks, Ambalaj Sanayi, Erba, Ertor, Türkeli, Boyler, Haymak, Doğu Galvaniz, Tekfen Ampul, Nühemaye, İhsan Gökçay, Yunus Çimento Fabrikası, Samurtaş, Tisen Brülör, Liberti, Harvey, Pimas, Vinlex, Derbey Plastik, Derbey Lastik, Gislavet, Çatalkaya Matbaası, Mortaş, Çınar Çito, Reks, Devlet Malzeme Ofisi İstanbul ve İzmit işyerleri, Dekase Edebiyat Matbaası, Neyir Tekstil, Aksu Mensucat, Vita Yap Fabrikası, Aksan, Jop Jilet Fabrikası, Otomarsan, İnteno Aver, Erka Balata, Enfa, Magirus, Sungurlar, Çelik Endüstri, Türk Demir Döküm, Otosan, Uzel, Cihan Radyo, Elektro Metal, AEG, Eti, Otoyay, Rabak, Çelik Halat (İzmit), Türk Kablo, Philips (İzmit), Gaz Aletleri (İzmit), Demir – İş (İzmit), Varil Sanayii, Rabak (İstanbul), Philips, Profilo, Besaj, Simko, Singer, Silvan, Arçelik, ECA, Metin Cam, Harun Cam, Mino Sanayi, Vita Teneke Kutu, Nursan, Denet Cıvata, Nuri Akdemir, Bimak, Dökümay, Tezsan, Hisar Döküm, Ufer, Gülok, Arıtaş, Merbolin, Pertriiks, Midiltipi, Roche, İbrahim Etem İlaç, Veylt İlaç, Marshall Boya, Pilma Tudor, Hür Mensucat, Teknik Boya, Hayri Bükümcü, Rami Boya, Neyir ve Aksu Tekstil, Komili, Maltepe Sigara, Cibali Tütün, Vita, EAS Akü, Mutlu Akü, Tarım Koruma ve Servis Ticaret işçileri katılmıştı.⁷⁶

İşçilerin *“Kahrolsun irtica”, “Kahrolsun faşizm”, “Bağımsız Türkiye”, “Demirel İstifa”* ve *“Hükümet İstifa”* sloganlarıyla gerçekleştirdikleri eylem, ancak hükümetin *“sıkıyönetim”* kararıyla önlenebilmişti.

Ayaklanma-Direniş Ekseninde Eylemlere Yönelik Yaklaşımlar

16 Haziran günü eylemler şiddetinin artırarak devam ederken Bakanlar Kurulu iki defa toplanmıştı. İlk toplantıdan sonra Başbakan Süleyman Demirel, Çankaya Köşkü'ne giderek Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'la görüşmüş ve söz konusu görüşmenin ardından Bakanlar Kurulu'nu ikinci kez toplamıştı. İkinci toplantıda sıkıyönetim kararı alınmış ve bu karar şu ifadelerle kamuoyuyla paylaşılmıştı:

⁷¹ “70 bin işçi direnişe geçti”, 7.

⁷² “Polis takviye istedi”, *Tercüman*, 16 Haziran 1970, 7.

⁷³ “Demirel: Devlet, her güçten daha kuvvetlidir”, *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1970, 1.

⁷⁴ “Gebze'de olaylar”, *Tercüman*, 16 Haziran 1970, 7.

⁷⁵ “Sıkıyönetim ilan edildi”, *Demokrat İzmir*, 17 Haziran 1970, 1,7; “Sıkıyönetim ilan edildi”, *Tercüman*, 17 Haziran 1970, 7; “İstanbul'da kanlı çarpışmalar”, *Yeni Asır*, 17 Haziran 1970, 2.

⁷⁶ “Yürüyüşe katılan işyerleri”, *Tercüman*, 17 Haziran 1970, 7.

“Bakanlar Kurulu dün saat 19.45’te Başbakan Süleyman Demirel’in başkanlığında toplanmış, İstanbul ve Kocaeli bölgelerinde cereyan eden olayları tekrar gözden geçirmiştir.

Anayasa’nın 124. maddesi uyarınca İstanbul ve Kocaeli illeri dahilinde bir ay süre ile sıkı yönetim ilanına karar vermiştir.

Sıkıyönetim, 16 Haziran 1970 Salı günü saat 21’den itibaren yürürlüğe girecektir.

Hükümetimiz, bütün vatandaşlarımızın tahrikler neticesinde yurdumuzun bu bölgesinde bozulan huzur ve sükûnun ve kamu düzeninin yeniden tesisinde sıkı yönetim idaresine yardımcı olacağından ve maksatlı olarak çıkarılmış ve çıkarılacak çeşitli haberlere iltifat etmeyeceğinden emin bulunmaktadır.”⁷⁷

Hiç kuşku yok ki hükümetin sıkıyönetim kararı vermesi, stratejik bir hamleydi. Böylece 27 Mayıs 1960’taki müdahalesiyle Türk siyasetinin önemli aktörlerinden birisi haline gelen orduyu da duruma müdahil etmiş ve eylemleri ordunun gücünü kullanarak durdurma yoluna gitmişti. Zira 15-16 Haziran 1970 günü meydana gelen eylemler karşısında devletin baskı aygıtları arasında yer alan kolluk kuvvetlerinin gücü yetersiz kalmaya başlamıştı. Bu nedendir ki eylemler sırasında kan dökülmüştü. 7 kişinin hayatını kaybettiği eylemlerde, yaklaşık 200 kişi de yaralanmıştı. Eylemin ulaştığı boyut daha etkili tedbirler almayı gerektiriyordu. Dolayısıyla bu tedbirler içerisinde hükümet açısından en makul olanı sıkıyönetim ilan etmektir. Ancak mevcut anayasadaki hükümler sıkıyönetim kararı alınmasını belli koşullara bağlıyordu. 1961 Anayasası’nın 124. maddesine göre sıkıyönetim ilan edebilmek için savaş çıkması, ayaklanma olması veya eylemli bir kalkışma olması gerekmektedir.⁷⁸ Hükümet, 15-16 Haziran’da gerçekleşen eylemleri bu koşullarla bağdaştırabilmek için “ayaklanma” olarak nitelendirmeye karar vermişti.

Bu nitelendirme sıkıyönetim hakkında hazırlanan kararnamede de yer almıştı. 17 Haziran 1970 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 7/810 sayılı kararnamede şöyle denilmekteydi:

“Sendikalar Kanununun tadil tasarısı vesile ittihaz edilerek bugün İstanbul ve Kocaeli İllerinde önceden yapılan tahrik ve alınan tertipler sonucunda vukubulan hadiselerin yatıştırılması sırasında Devlet kuvvetlerine karşı mukavemet ve âmme tesislerini tahrip şeklinde tezahür eden hareketler bir ayaklanma mahiyetini almış olduğundan Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 124 üncü maddesi gereğince İstanbul İli ile Kocaeli Merkez ve Gebze İlçelerinde 16/6/1970 günü saat 21 den itibaren bir ay süre ile sıkıyönetim ilânı Bakanlar Kurulunca 16/6/1970 tarihinde kararlaştırılmıştır”⁷⁹

Başbakan Süleyman Demirel sıkıyönetim kararının alınmasından sonra eylemlerle ilgili yaptığı tüm açıklamalarda “ayaklanma” tabirini kullanmaya devam etmişti.⁸⁰ Hatta bir açıklamasında “Önceki gün İstanbul’da vuku bulan hareketin adına ayaklanma denir. Bugüne kadar toplu olaylara ayaklanma dememek için çok çalıştık. Biz, bu kabil hadiseler karşısında asla müsamahakâr değiliz”⁸¹ diyerek eylemlerle sıkıyönetim kararı arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştu.

Eylemleri “saldırgan olaylar silsilesi” olarak nitelendiren İçişleri Bakanı Haldun Menteseoğlu da Demirel’in sözlerine “Bu bir isyandır, ayaklanmadır, fevkalade bir olaydır. Bunun üzerine örfi idare kararı verdik”⁸² ifadesiyle destek vermişti.

Elbette bu ayaklanmanın bir sorumlusu olmalıydı ki o da DİSK’ti. Çünkü DİSK, son zamanlarda kanunsuzluğu teşvik ederek birtakım eylemlerde bulunduğu bilinen, sol zihniyete bağlı bir strateji uygulayan bir kuruluştur. Dolayısıyla 15-16 Haziran eylemlerinin tertipçisi de tahrikçisi de DİSK’ti.⁸³ Hükümet ortağı olmayan partiler içerisinde de bu görüşe destek verenler mevcuttu. Örneğin Güven Partisi Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu 17

⁷⁷ “Sıkıyönetim ilan edildi”, *Demokrat İzmir*, 17 Haziran 1970, 7; “Sıkıyönetim ilan edildi”, *Tercüman*, 17 Haziran 1970, 7; “Hükümet Örfi idare ilan etti”, *Yeni Asır*, 17 Haziran 1970, 1.

⁷⁸ 1961 Anayasası’nın 124. maddesinde şu ifadeler yer almaktaydı: Savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi, ayaklanma olması veya vatan ve Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma olduğunu gösterir kesin belirtilerin meydana çıkması sebebiyle, Bakanlar Kurulu, süresi bir ayı aşmamak üzere, yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya her yerinde sıkıyönetim ilân edebilir ve bunu hemen, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onamasına sunar. “Kanun”, *Resmi Gazete*, 20 Temmuz 1961, 4650.

⁷⁹ “Kararnameler”, *Resmi Gazete*, 17 Haziran 1970, 21.

⁸⁰ “İnönü: İşçinin hiç haklı tarafı yok mudur?”, *Cumhuriyet*, 18 Haziran 1970, 1.

⁸¹ “Demirel: Örfi idareyi sevmeyiz fakat mecburiyet var”, *Yeni Asır*, 18 Haziran 1970, 2.

⁸² “İnönü: İşçinin hiç haklı tarafı yok mudur?”, 7.

⁸³ Bu ifadeler dönemin İçişleri Bakanı Haldun Menteseoğlu’na aittir. “İnönü: İşçinin hiç haklı tarafı yok mudur?”, 7.

Haziran 1970 tarihli TBMM Birleşik Toplantısı'nda 15-16 Haziran'daki eylemler ile DİSK hakkında şunları söylüyordu:

“Dünkü ve önceki günkü olayları anlamak için Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu adını taşıyan DİSK adlı kuruluşun gerçek mahiyetini, amaçlarını, metodlarını iyice bilmek şarttır.

Bu Marksçı, Leninci, komünist bir örgüttür. Dün dökülen kanlar için yüreğimiz yaniyor. Bunların hepsinin katili, cümlesinin - işçinin de, polisin de, askerinin de - katili işte emir aldıkları milletlerarası komünist fesat merkezlerinin direktifleriyle Türkiye’de akıllarınca bir proletarya ihtilâlinin provasını yapmaya kalkışan bir avuç maceracıdır. Onların yakasına yapışmak lâzımdır. Masum işçi kütlesini bunlardan ayırmak suretiyle bunların yakasına yapışmak lâzımdır”⁸⁴

CHP, bu konuda orta yolcu bir politika izliyordu. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü bir yandan “işçilerin haklı tarafları yok mudur?” sorusunu dile getirirken, öte yandan halkın sıkıyönetime yardımcı olmasını istiyordu. Nihayetinde de sıkıyönetimin bir ay değil, 15 günle sınırlandırılmasından ibaret bir çözüm sunuyordu.⁸⁵

DİSK ise eylemleri “direniş” olarak adlandırıyordu. DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler’e göre işçiler ellerinden alınmak istenen sendika seçme, toplu sözleşme ve grev yapma haklarını korumak amacıyla direnmişlerdi ve işçiler şimdi eylem koyuyorlarsa gelecekte her şeylerini kaybedeceklerine inandıklarındandı.⁸⁶ Bu nedenle DİSK’e göre 119 fabrikada çalışan yaklaşık 70.000 işçinin eylemi aslında “Cumhuriyet Tarihi’nin en büyük ve en anlamlı yürüyüşü” idi.⁸⁷

DİSK, eylem sırasında yaşanan tahribatların ve çatışmaların müsebbibinin AP Hükümeti olduğunu açıklıyordu. Çünkü onlara göre hükümet, anayasal bir hak arama yürüyüşünü polis ve jandarma copu, dipçığı ve kurşunuyla karşılamıştı. Ayrıca işçilerin yürüyüş yolları tanklardan kurulu barikatlarla kapattırmıştı ve yürüyüşçülerin içine topluluğu tahrik etmek üzere kasıtlı olarak ajanlar yerleştirmişti.⁸⁸

Tüm bunlara rağmen DİSK açısından bu eylemler bir uyanışın simgesiydi. 15-16 Haziran 1970 tarihindeki eylemler, işçiler arasında öylesine büyük bir etki yaratmıştı ki her daim hatırlanabilmesi için “*toplumsal tarihimizin çok önemli bir uğrağı*”⁸⁹ nitelendirilmesi yapılmıştı.

Eylemlerin İzmir’deki Yankıları

İzmir, işçi hareketleri konusunda Türkiye’nin öncü kentlerinden birisiydi. Örneğin II. Meşrutiyet Dönemi’nin ilk işçi eylemi İzmir’de gerçekleştirilmişti. II. Meşrutiyetin ilanından 16 gün sonra, yani 8 Ağustos 1908’de Çarmado Halı Fabrikası’nda çalışan 50 işçi greve gitmişlerdi. İki gün sonra incir kutusu imalathanelerinde çalışan işçilerin iş bırakmasıyla grev yayılmaya başlamıştı. Ardından, çoğunluğu yabancı şirketlere ait liman işletmelerindeki işçiler de grev furçasına dahil olmuşlardı. İzmir’den yakılan grev ateşi, kısa sürede İstanbul, Selanik, Beyrut, Midilli ve Varna’ya da sarmıştı.⁹⁰

27 Mayıs Darbesi’nden sonra Türkiye’deki ilk işçi eylemi olan Sümerbank işçilerinin yalınayak katıldıkları yürüyüş de İzmir’de gerçekleştirilmişti. Görüldüğü üzere İzmir hem işçi hareketlerine aşına hem de bu hususta refleksi sahibi bir kentti. Dolayısıyla büyük bir işçi hareketinin etki alanı içerisinde kalması muhtemel bir durumdu. Kaldı ki DİSK’in 274 sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 sayılı Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanunu’na karşı eylem düzenlemeyi düşündüğü kentlerden birisi de İzmir’di. Ancak 17 Haziran’da gerçekleştirilmesi planlanan bu eylem İstanbul ve Kocaeli’deki eylemler nedeniyle rafa kaldırılmıştı.⁹¹

15-16 Haziran işçi eylemi, İzmir’de iş dünyasının bir hayli tepkisini çekmişti. Örneğin İzmir Küçük Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği Başkanı Cemal Tercan, Ege Bölgesi Sanayi Odası Başkanı Şinasi Ertan, İzmir Borsası Başkan Vekili Sabahattin Tanık ve Türkiye Tütüncüler Federasyonu Başkanı Haydar Aryal, eylemlere yönelik vakit kaybetmeksizin önlem alınması gerektiğini belirtirlerken, İzmir Ticaret Odası yayımladığı bildiriyle

⁸⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 17 Haziran 1970, C.1, 14. Birleşim, 211-213.

⁸⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 17 Haziran 1970, C.1, 14. Birleşim, 219-220.

⁸⁶ “Büyük Direniş Başlıyor”, *Emek*, S.2, Temmuz 1970, 7.

⁸⁷ “Büyük Direniş Başlıyor”, 7.

⁸⁸ “Büyük Direniş Başlıyor”, 8.

⁸⁹ “İşçi Sınıfının Bu Büyük Direnişi Toplumsal Tarihimizin Çok Önemli Bir Uğrağıdır”, *Emek*, 2, (Temmuz 1970): 8.

⁹⁰ Toprak, *Türkiye’de İşçi Sınıfı...*, 18.

⁹¹ “DİSK yöneticileri gözaltına alındı”, *Demokrat İzmir*, 18 Haziran 1970, 7.

"hakların ve hürriyetlerin bir grup lehine ve memleketin genel menfaatleri aleyhine kullanılmasına fırsat verilmemesi"ni istemişti.⁹²

İzmir'deki DİSK üyesi işçiler ise yeni bir eylem planı yapmışlardı. Yeni plana göre işçiler 18 Haziran 1970 Perşembe günü kentte direniş başlatacaklardı. DİSK İzmir Şubesi Başkanı Bahtiyar Erkul, 17 Haziran günü DİSK'in örgütlü bulunduğu işyerlerini dolaşarak işçilere direniş çağrısı yapmıştı. Karabağlar, Kahramanlar ve Çınarlı'da faaliyet gösteren altı fabrikada başlayacak direnişe ilk etapta 2000 işçinin katılması planlanıyor, daha sonra direnişe destek veren fabrika ve işçi sayısının artabileceği öngörülüyordu.⁹³

DİSK'in İzmir'de direniş başlatacağının öğrenilmesi üzerine harekete geçen Vali Namık Kemal Şentürk, emniyet birimlerine ve askeri birliklere olası durumlar için hazır olmaları emrini vermişti. Basına verdiği demeçte "İzmir işçisine ve onun sağduyusuna büyük güvenimiz vardır. Bu tür ikilik yaratan olaylara iltifat etmeyecek ve kötü düşüncede olanlara fırsat vermeyecektir" diyerek itidalli bir yaklaşım sergilemişti. Ardından İstanbul ve Kocaeli'deki eylemlerden hareketle "Böyle bir eyleme girişmek isteyenler, çok sert tedbirlerle karşılaşacaklardır" ifadeleriyle uyarıda bulunmuştu.⁹⁴

DİSK İzmir Şubesi'nin öncülük ettiği eylem, sivil itaatsizlik şeklinde başlamıştı. İşçiler ellerinde pankartlarla fabrikaların önünde toplanmışlar, ancak işbaşı yapmamışlardı.⁹⁵ Eyleme öngörülen bölgelerin dışında Bornova'daki fabrikalardan da katılanlar olmuştu. 1500 işçinin desteklediği eylemlerin gerçekleştiği fabrikalarda emniyet güçleri ve askeri birlikler geniş güvenlik önlemleri almışlardı.⁹⁶

Eyleme katılan işçilerin çalıştıkları fabrikalar şunlardı:

Nuralp Plastik Sanayii, Tokez Yağ Keçeleri, Ak Döküm, Etitaş, Av Sanayii, Çolakoğlu Demir Çekmek, Yumlu Yedek Parça, Tariş Tamir Atölyesi, Tariş Yağ Kombinası, Reçber Sanayii, Plastik Sanayii, Kent Lastik Fabrikası, Güneş Plastik, Yıldız Plastik, Çukurel Plastik.⁹⁷

İşçilerin pasif direniş şeklindeki eylemlerine siyasi parti temsilcileri ve gençler de destek vermişlerdi. İşçilere bildiri dağıtan TİP İl Başkanı ve beraberindeki parti üyelerinin yanı sıra "İşçi-Öğrenci El Ele" şeklinde slogan atan 25 genç gözaltına alınmışlardı.⁹⁸ İzmir'deki işçi eylemlerinde toplam 31 kişi gözaltına alınmıştı. Bunların tümü TİP yöneticileri ve gençlerden ibaretti.

İşçilerin eylemlerinin başlamasından iki saat sonra basın açıklaması yapan DİSK İzmir Şube Başkanı Bahtiyar Erkul, "Hükümet Amerikancı, gerici, bürokrat sendika ağalarının kümelenildiği Türk-İş'in desteğini alarak sendikal özgürlük hakkını temelden yıkan kanun tasarısını alelacele Millet Meclisinden geçirdi" diyerek AP Hükümeti'ni ve Türk-İş'i sert bir dille suçlamış ve ardından işçi hareketlerinin devam edeceğini, işçilerin asla boyun eğmeyeceklerini belirtmişti.⁹⁹

DİSK'in eyleminden bir hafta sonra İzmir'de faaliyet gösteren ve DİSK'e de Türk-İş'e de bağlı olmayan üç bağımsız sendika harekete geçerek 274 ve 275 sayılı kanunlarda yapılan değişiklikleri protesto etmişlerdi. Birlik Mensucat-İş, Toptaş-İş ve Türk Ös-İş Sendikası'nın temsilcileri yaptıkları açıklamada söz konusu değişiklikler geri çekilmediği takdirde direnişe geçeceklerini belirtmişlerdi.¹⁰⁰

Böylece tüm ülkeyi sarsan iki uzun günün etkisi İzmir'de de görülmüş oldu. Ama sonraki eylemler için de altyapı oluşturmuştu.

⁹² "Türk-İş'e bağlı sendikalar DİSK'in direnişini kınadı", *Demokrat İzmir*, 18 Haziran 1970, 7; "Olaylar ve İzmir'deki tepkileri", *Yeni Asır*, 18 Haziran 1970, 2.

⁹³ "DİSK, bugün İzmir'de de direnişe geçecek", *Demokrat İzmir*, 18 Haziran 1970, 1,7.

⁹⁴ "İzmir'de direniş başlıyor", *Yeni Asır*, 18 Haziran 1970, 1.

⁹⁵ "DİSK, bugün İzmir'de de direnişe geçecek", *Demokrat İzmir*, 18 Haziran 1970, 7.

⁹⁶ "DİSK, İzmir'de pasif direnişe geçti", *Cumhuriyet*, 19 Haziran 1970, 1,7.

⁹⁷ "İzmir'de DİSK'ci işçiler sadece oturdu", *Yeni Asır*, 19 Haziran 1970, 1.

⁹⁸ "DİSK'in İzmir'deki direnişi olaylı geçti", *Demokrat İzmir*, 19 Haziran 1970, 7.

⁹⁹ "DİSK'in İzmir'deki direnişi olaylı geçti", 7.

¹⁰⁰ "İzmir'deki bağımsız sendikalar da direnecekler", *Demokrat İzmir*, 26 Haziran 1970, 7.

Sonuç

Türkiye’de ilk izlerine 19. yüzyılda rastlanan işçi hareketleri, 1908 yılında II. Meşrutiyet’in ilanının ardından hızlanmaya başlamıştı. İşçi eylemleri Türkler tarafından pek bilinen bir toplumsal hareket değildi. Dolayısıyla eylemler devlet idarecileri üzerinde beklenmedik bir etki yaratmıştı. Bu nedenle de eylemleri daha kontrol edilebilir hale getirmek için en pratik çözüm, söz konusu eylemleri kanun yoluyla yasaklamaktı. Nitekim 1909 yılında çıkarılan Tatil-i Eşgal Kanunu’yla en pratik çözüm ilk kez hayata geçirilmiş oldu.

Balkan Savaşları, Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı, Türkiye’de işçi hareketlerinin gelişimine izin vermemişti. Cumhuriyet’in ilanının ardından çalışma hayatının devlet kontrolü altında işlemesi, Takrir-i Sükûn Yasası ve solidarist anlayışı hâkim kılma isteği işçi hareketleri için uygun zemin oluşmasını engellemişti.

Çok Partili Sistem’e geçişle birlikte işçi hareketlerinde bir kıpırdama gözlenmişse de istenilen düzeyde değildi. Bu dönemde sendikal örgütlenmelerin kısmen önü açılmışsa da beklenen sıçrama gerçekleştirilememişti.

27 Mayıs 1960’taki askeri müdahalenin ardından hazırlanan 1961 Anayasası’nın özgürlükçü niteliği işçi hareketleri açısından önemli bir fırsat yaratmıştı. Üstelik 1963 yılında 274 sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 sayılı Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanunu’nun hayata geçirilmesiyle işçi hareketleri yeni bir ivme kazanmıştı. Türkiye’nin içinde bulunduğu sosyal, siyasal ve ekonomik durumun da etkisiyle hareketliliğiyle ön plana çıkan işçi kesimi, sendikal örgütlerini artırarak ülkede bir ekonomik sınıf olmanın ötesine geçerek politik bir güç haline de geliyordu. 1961 yılında TİP’in ve 1967 yılında da DİSK’in kurulması işçi sınıfındaki hareketliliği ve güçlenmeyi somutlaştıran gelişmelerdi.

1960 yılında Türkiye yüzlerce grev vb. işçi eylemlerine sahne olurken, işçilerin hem ekonomik alanda hem de politik alanda kazandıkları güç hükümet nezdinde yeni bir düzenlemeyi zorunlu hale getirmişti. AP Hükümeti, 274 ve 275 sayılı kanunlarla devleti çalışma hayatına yeniden yön veren güç konumuna getirmeyi hedeflemişti. Bu hususta yapacağı yasal değişiklikler için de dönemin güçlü işçi örgütlerinden olan Türk-İş’le iş birliği yapmıştı.

Grevlerin yoğunlaştığı bir dönemde hem memurların hem de işçilerin çalışma koşullarını yeniden ele alan hükümet, tepki çekecek düzenlemelere girişmişti. Özellikle 274 ve 275 sayılı kanunlarda yapmayı öngördüğü değişikliklerle Türk-İş’i işçi kesiminin yegâne temsilcisi konumuna getirmek istiyordu. Bu durum DİSK’e bağlı sendikaların da kendisini bağımsız olarak gören sendikaların da yoğun tepkisine neden olmuştu. Özellikle DİSK’e bağlı sendikalar yasanın geri çekilmesini sağlamak adına direnme kararı almışlar ve bu kararını da 15 Haziran 1970 günü hayata geçirmişlerdi.

İki gün süren eylemler Kocaeli, Gebze ve İstanbul merkezli olarak gerçekleştirilmişti. 60.000-70.000 civarında işçinin katıldığı eylemlerin bilhassa ikinci günü kanlı çatışmalara sahne olmuştu. Türkiye’de işçi kesiminin en büyük eylemi olarak bilinen bu hareket, ülke çapında büyük yankı uyandırmıştı. Bu nedenle işçi kesimi tarafından tarihi bir nitelik atfedilmiş, hatta “uyaniş” olarak nitelendirilmişti.

Eylemlerin kontrolünü bir türlü sağlayamayan hükümet, çareyi dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’ın da izniyle sıkıyönetim ilan etmekte buluyordu. 1961 Anayasası’ndaki hükümler gereğince sıkıyönetimi ilan edebilmenin belli başlı koşulları vardı. Bu koşulu karşılayabilmek için de söz konusu eylem “ayaklanma” olarak nitelendirilmişti.

AP Hükümeti’nin “ayaklanma”, DİSK öncülüğündeki işçilerin “direnış” olarak isimlendirdikleri eylemlerin sonunda ölenler ve yaralananlar olmuştu. Eylemler ise 16 Haziran 1970 akşamı Bakanlar Kurulu kararıyla sıkıyönetim ilan edilmesiyle ve ordunun bölgeye hâkim olmasıyla sona ermişti.

Eylemler muhtelif kentlerde yankı uyandırmıştı. İzmir de bu kentlerden birisiydi. II. Meşrutiyet Dönemi’nde ve 27 Mayıs Darbesi sonrasında ilk işçi eylemlerine ev sahipliği yapan İzmir, 15-16 Haziran 1970’te gerçekleşen işçi hareketlerini de yakından takip etmişti. Üstelik sıkıyönetim ilanıyla durdurulan eylemlerin esasında devam ettiğini gösterebilmek adına İzmir’de grev düzenlenmesi planlanmıştı.

18 Haziran günü gerçekleştirilen eylem için İzmir’de olağanüstü güvenlik önlemleri alınmıştı. Bir yandan Vali Namık Kemal Şentürk, öte yandan Emniyet Müdürü Rüştü Ünsal işçilere basın yoluyla uyarıda bulunuyorlardı. Karabağlar, Kahramanlar, Çınarlı ve Bornova’daki fabrikalardan yaklaşık 1500 işçinin katıldığı grev bir tür sivil itaatsizlik örneğiydi. Ayrıca siyasi partiler ve gençlik kesimi tarafından da destekleniyordu. Öyle ki grevin gerçekleştirildiği gün gözaltına alınanların bir kısmı politikacılar diğer bir kısmıysa gençlerden oluşuyordu.

Netice itibariyle 18 Haziran günü gerçekleştirilen grev, 15-16 Haziran'daki eylemlerin devamı niteliğinde sembolik bir eylemdi. Fakat 1980 yılının şubat ayında İzmir'de meydana gelen Tariş Olaylarına giden sürecin de başlangıcını teşkil ediyordu. Dolayısıyla siyasi tarih ve emek tarihi açısından önem arz eden Tariş Olaylarıyla kapanan parantez, aslında 18 Haziran 1970'teki eylemle açılmıştı.

Finansal Destek ve Teşekkür/Grant Support and Acknowledgement	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar

Resmî Gazete

T.B.M.M. Tutanak Dergisi

Telif Eserler

Buğra, Tarık, "Bir hakiki sendikacı", *Tercüman*, 13 Mayıs 1970.

Çeçen, Anıl. *Türkiye'de Sendikacılık*. Ankara: Özgür İnsan Yayınları, 1973.

Çelik, Aziz. *Vesayetden Siyasete Türkiye'de Sendikacılık (1946-1967)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

DİSK Tarihi – Kuruluş – Direniş – Var Oluş (1967-1975). 1.Cilt, Ed. Aziz Çelik, İstanbul: DİSK Yayınları, 2020.

Doğan, Hasan, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Grev Hakkı ve Ta'til-i Eşgal Kanunu", *Belleten*, 82/293 (2018): 265-294.

Duru, Orhan, "Cemiyetler Kanununu değiştiren tasarı derneklerin faaliyetlerini kısıtlıyor", *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1970.

İleri, Ülkü İleri, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İşçi Örgütlenmelerini Hazırlayan Etmenler", *Emek ve Toplum*, 3/7 (2015): 32-59.

Kabaklı, Ahmet, "Bizden Türk-İş'e", *Tercüman*, 14 Mayıs 1970.

Kaplan, Meliha, "DİSK'in Kuruluşundan 15-16 Haziran'a Fabrika İşgalleri-Sendika Özgürlüğü Eylemlerinden DİSK'i Savunmaya", *Çalışma ve Toplum*, 2/73 (2022): 1149-1192.

Koçak, M. Hakan, "50'leri İşçi Sınıfı Oluşumunun Kritik Bir Uğrağı Olarak Yeniden Okumak", *Sınıf Sendika Siyaset – Türkiye Emek Tarihinden Kesitler*, Ankara: İmge Kitabevi, 1. Baskı, 2016, 91-111.

Koçak, M. Hakan, Aziz Çelik, "Türkiye İşçi Sınıfının Ayağa Kalktığı Gün: Saraçhane Mitingi", *Sınıf Sendika Siyaset – Türkiye Emek Tarihinden Kesitler*, Ankara: İmge Kitabevi, 1. Baskı, 2016, 263-304.

Makal, Ahmet. *Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1.Baskı, 1999.

Özhazinedar, Tuba, "Sebepleri ve Sonuçlarıyla 15/16 Haziran Büyük İşçi Direnişi", *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/1 (2022): 128-145.

Sönmezsoy, Refik, "Güçlü sendikalara doğru", *Tercüman*, 15 Haziran 1970.

Sönmezsoy, Refik, "Türk-İş, DİSK'in maskesini düşürdü", *Tercüman*, 21 Haziran 1970.

Sülker, Kemal. *Türkiye'yi Sarsan İki Uzun Gün*. İstanbul: Yazarlar ve Çevirmenler Yayın Üretim Kooperatifi, 1980.

Talas, Cahit. *Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1992.

Toprak, Zafer. *Türkiye'de İşçi Sınıfı 1908-1946*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016.

Turgay, Feyza, "1960-1963 Dönemi İşçi Eylemlerine Aşağıdan Bakmak", *İnsan&İnsan*, 4/13 (2017), 253-263.

Yılmaz, Ensar, "Türkiye'de İşçi Sendikalarının Siyasal ve Sosyolojik Özellikleri Üzerinden Tarihsel Süreç İçinde Değerlendirilmesi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14/1 (2010): 195-207.

Sürelî Yayınlar

Cumhuriyet

Demokrat İzmir

Milliyet

Tercüman

Yeni Asır